

թ. 29. Տաղարամ 1752ի, էջ 2.

հրատարակութիւններ ինքնաբաւ, ինքնապահ չեն: Քիչ անգամ Հայ հրատարակութիւնը մը շահաբեր է, աւելի յաճախ հազիւ ինքնաբաւ, իսկ ընդհանրապէս վնասաբեր: Ուրեմն տղայական պիտի ըլլար ակնկալել որ Հայ գծագրիչներ կամ հրատարակիչներ խորհէին ըստ պատշաճի պատկերազարդել Հայ հրատարակութիւններ: Մեր մօտ շէնք շնորհք լուսանկարներու արտատպութեամբ գոնէ զարդարուած հրատարակութիւններ նոյնպէս շատ հազուագիւտ են և միայն վենետիկի Միսթարեաններու հրատարակութիւններէն ու մանք երես կը ճերմկցընեն:

Հայ հրատարակութեան գործը աւելի շահաբեր կրնանք նկատել անցեալին մէջ, իսկ այժմ ամենահասարակ թերթաման հրատարակութիւններ են որոնք շահ մը կը բերեն հրատարակչին որ երբեմն աւելի ներկայանալի հրատարակութեանց ձեռք կու տայ, այլ սակայն ոչ այնքան նիւթական յաջողութեամբ:

Անշուշտ ես աւելի անցեալով հետա-

քըքրուելուս՝ կ'ուզեմ շեշտել որ Հայ տըպագրութեան, հրատարակչութեան, պատկերազարդութեան ճիւղերը այնքան ալ անհամ նիւթեր չեն, ընդհակառակն կը պատահի որ ուսումնասիրողն հանդիպի իրապէս յուզող դէպքերու, զմայլելի հրատարակութեանց, հետաքրքրական զարդերու և պատկերներու: Սակայն այդ ամէնուն մասին, ինչպէս ըսի, չունինք ընդարձակ, մանրակրկիտ, ճշգրիտ պատմութիւնը, որմէ օգտուելով առանց աւելորդ յոգնութեան՝ գեղարուեստի ուսումնասիրող մը գտնէ իր յեցակէտը և զայն եզրակացութեան մը, տալով ուղիղ և յստակ վերլուծում մը Հայ արուեստի այս փայտափորագրական ճիւղի մասին:

Մեր տուած այս փորձէն կ'երեւի թէ այդ գեղարուեստի ճիւղին անցեալին մէջ ճիգ և ջանք չէ պակսած, և եթէ նկատի առնենք այն պայմանները որոնց ներքեւ Սեբաստացի Յակոբ մը կամ Էջմիածնեցի Տիրացու Յարութիւն մը ջանացած են պատմութեան նիւթ թողուլ մեզի, պատմութիւն Հայ փայտափորագրութեան, այն ատեն կարելի չէ որ ուսումնասիրողը չզար-

թ. 30. Տաղարամ 1752ի, էջ 296.

մանայ անոնց բոլորանուէր զոհողութեան, տոկունութեան և յարատեւութեան վրայ, որոնք արժանի են արձանագրուելու: Իսկ իրենց յաջողութեան չափը, իրենց ճակին աստիճանը, այդ ալ բաղդատմամբ իրենց միջավայրին, իրապէս Հայ գեղարուեստասիրական յաղթական կրնանք նպաստել:

Իսկ առ այժմ լըջօրէն, առանց մեղմացուցիչ պարագաները նկատի առնելու, եթէ դատենք Հայ տպագրական փայտափորագրական մանրանկարչութեան արուեստը, հոս տրուած նմոյշներուն վրայ յեցած՝ կրնանք ըսել որ ան եղած է առանձնապէս հետեւողական Եւրոպական արուեստին ի մասնաւորի Ոսկանի միջոցով հայոց մէջ տարածուած հոլանտացի Christoffel van Sichem (Երէց) և անոր շարադրածներուն, առանց հասնելու անոր արհեստին նրբութեան: Ստեղծագործական ոչինչ ունեցած է բաց ի քանի մը հազիւ նկատելի արեւելականացման փորձերէ: Իսկ Հայ մանրանկարչական ար-

ուեստին հետեւելու հետադարձութիւնն իսկ չէ ունեցած, ասով ան գոնէ ազգայնական հիմքերու վրայ ալ աւելի նկատելի կ'ըլլար քննադատներուն առջեւ: Անոնց Հայ տըպագրական փայտափորագրիչ մանրանկարիչները շատ աւելի արուեստագէտ պիտի ըլլային, եթէ հետեւութեան համար իրենց նախագաղափար ընտրէին Հռոմկլացին, Տարօնեցին կամ Ռօսլին, Թորոսներու մանրանկարներուն կամ Սկեւոյ, Դրազարկի, Հաղբատի, Բաղէշի, Երզնկայի, կամ գոնէ նոյն իսկ մեր փորագրիչներուն գրեթէ ժամանակակից և հազիւ դար մը առաջ գործող վանայ դպրոցին, որուն մինչեւ 1690ական շրջանի արտագրութեանց չեն 1690ական շրջանի արտագրութեանց հետ հայ ձեռագիրներու մանրանկարներն հետ հայ ձեռագիրներու մանրանկարներն հաւաքաբար օրինակէին իրենց փորագրութեանց համար, անտարակոյս իրենց արժէքը շատ աւելի մեծ կ'ըլլար եթէ նոյն իսկ անոնք ինքնուրոյն հեղինակութիւններ չունենային:

Յ. ՔԻՐՈՏԵԱՆ

Կ Ե Ա Ն Ք Ի Վ Ի Է Ժ Ը

(Հեղ. ՓՕԼ Պուրժէ — Թրգմ. Կոմիտաս Կոմոլեան)
(Շար. տես «Բազմավէպ» 1937, էջ 252)

Գ

Հարկադրուեցայ դադար առնել, սիրելի Տարպոյ: Այս խօսակցութիւնը այնպիսի ազդեցութիւն մը ունեցաւ ճակատագրիս վրայ, որու յիշատակն անգամ կը տանջէ զիս նիւթապէս:

Ես ինքզինքս կը զսպեմ և կը շարունակեմ պատմութիւնս: Ես դարձեալ իմ դժբախտութեանս համար քիչ յետոյ պիտի բացատրէի այն խեղճ մանկամարդուն՝ ուրուն կեանքն ինծի վստահած էին՝ սկեպտիկութեանս բանաւոր պատճառը, անոր անձամբ մեծցած ստուգութեանց միջավայրի մասին:

Այս երեկոյ մեկնեցի և պնդեցի ամուսնութեան պայմաններուն վրայ՝ իմ հասկըցած եղանակովս:

«Իմ մեծ սկզբունքս է — կ'ըսէի անոր — և ուրիշներու ազատութեան հանդէպ իմ և ուրիշներու ազատութեան հանդէպ պատկառանք: Հետեւաբար չեմ ընդունիր որ այդ մը կամ կին մը անդառնալի կերպով հրաժարի այն ազատութենէն:

Ամուսնալուծութեան յառաջադիմական օրէնքը այսօր կու տայ ազատելու իրաւունքը՝ եթէ երկուստեք յանձն առնուած կապերն ու պայմանները անտանելի երեւին ամուսնութեան մէջ: Արդ հարկ է որ

Լի այր և կին հանդիսատեսներով, որ շուրջ
ջանակի քսան մղոն հեռուէն ժամադիր
եղած են այս գեղանկար հովտին անկիւնը
Ամառ է: Երկլինքը անամպ: Կանացի շքեղ
արդուզարդը վայելչօրէն կը դաշնակցի
ծառերու սաղարթներուն կանաչ թարմու-
թեան և մարգերու դալարին հետ: Այս
հանդէսի առաջին կարգին վրայ բազմած
է գեղանին Տիկին Լանթընաքս, զօրագուն-
դին ուրիշ երկու տիկիններու միջեւ, և
անոնց պէս ինքն ալ պաճուճազարդ և
զուարթ, համակ իրնիդ ու ծիծաղ — ամե-
նաճշգրիտ բացատրութեամբ:

Երկու սպաներ, համազգեստով, կանգնած վանդակապատին դիմաց, անոնց հետ կը խօսակցին: Իրենց երկայն կօշիկներն և մտրակները կ'իմացնեն թէ քառորդ ժամէն պիտի աշտանակեն ձիերուն վրայ և մասկնակցին ձիարշափին: Անոնցնէ մէկն ես եմ: Միւսն ալ Ֆելիքս տը Պ***, ինչ ծի պէս հարիւրապետ և միեւնոյն գունդին մէջ, Սէն Սիբի վաղեմի դասընկերս և մեր տան լաւագոյն բարեկամը:

Այսօր տարիներու հեռապատկերին դիմաց որ նշանակելի ցայտունութիւն մը կու տայ այն փորձրիկ բայց կարեւոր արարներուն որոնցմէ չգիտցանք զգուշանալ, կ'ըմբռնեմ այսօր թէ այն երիտասարդին և Տընիզի իրարու հանդէպ բռնած դիրքը միայն բաւական էր գոնէ արթննացնելու ուշադրութիւնս։ Ֆելիքս անոր հետ խօսած ժամանակ իր ձայնին մէջ քծնող շեշտ մ'ունէր, և նայած ատեն այնքան քաղցրօրէն ջերմին արտայայտութիւն մը և հաճութիւն մը անոր բոլոր կարծիքներուն։ Տընիզ ալ զայն կ'ընդունէր բացայայտ ցնծութեամբ և այնպիսի ակնառութեամբ մը՝ որ ամէնէն անտարբեր ամուսինն անգամ կրնար վիրաւորել։ Եւ ես դարձեալ զինքը կը սիրէի խանդաղատանքով։ Ռայց դաշինք մը կար մեր մէջ ամուսնութեան առաջին օրերուն մէջ կնքուած։ Մենք փոխադարձաբար յանձնառու եղած էինք։ — Ես իմ կողմէս կատարեալ ազատութիւն տալու անոր՝ ուզած օրը, և ինքը՝ բնաւ չստեղծ ինծի

եթէ երբեք օր մը ուրիշ մէկը սիրէր: Ամէն անհաշտ աղանդաւոր — ես ալ մէկն էի — անպատճառ բանդագուշոյ մը կը դառնայ և իրականութիւնը կը տեսնէ միայն իր դաւանած տեսականին համեմատ: Այս երեւոյթը կը տեսնենք ամէն օր քաղաքական կենցաղի մէջ, կը պատահի նաեւ ստէպ զգայական կեանքի մէջ: Անոր մէկ ապացոյցն էմ ես: Նախանձով չէի նայեր Փեղիքսի, վասն զի իմ և Տընիդի մէջ գոյութիւն ունեցող դաշինքէն յետոյ, իր կողմէն գաղտնապահ լռութիւն մը անուղիղ եւ անօգուտ պիտի ըլլար:

Պատրանքներ կան որ գիշերաշրջիկու-
թեան կը նմանին երկու կերպով. մէկ
կողմէն նուրբ և անթափանց միջնորմ մը
կը կանգնեն մեր և անմիջական միջավայ-
րին միջեւ, միւս կողմէն՝ զարթումի խըս-
տութիւնը երբեմն ամենաթեթեւ տպաւո-
րութեան ներքեւ։ Վաղուց ծանօթ ըլլալով
ինծի ֆիլիքս տը Պ*** և գրեթէ ամէն
օր տեսակցելով անոր հետ, իր խօսուածքն
ու ղիմագիծն երբեք չէին շարժեր և զըր-
գոներ ուշադրութիւնս։ Եւ այնպէս անհոգ
և անզգոյշ էի։ Սէն Սիրի մէջ աստիճան
ստացող մեր ընկերներուն մէջ ամէնէն
գեղեցիկ հեծեալ զինուորականն էր։ Գի-
տէի զայն, գիտէի նաեւ որ այն առնա-
կան և նրբագիծ դիմաւոր՝ զոր կը լուսա-
ւորէին երկու սեւ և ողորձիչ քաղցրութեամբ
լի աչքեր, անոր շատ յաջողութիւններ
կու տար։

Ինչո՞ւ անոր նայելով այն վայրկենին
 երբ կրթնցուցած էր մէկ բազուկը ձիար-
 շաւի ցանկապատին, և ուղղաձիգ կանգնած
 իր դիւրաշարժ իրանը, չկարողացայ զսպել
 զիս իբրեւ թէ առաջին անգամ տեսած
 ըլլայի:

« Բայց որքան զեղեցիկ է: Շատ զեղեցիկ»: Եւ ահա կարդացի որոշակի Տընիգի աչքերուն մէջ, որ զանիկա կը դիտէր հովահարելով այն հովահարով զոր նուիրած էր Պելիքս, մի և նոյն փոքր պարբերութիւնը որ կը հնչէր անոր մտքին մէջ: Նախանձի փայլակ մ'անցաւ յանկարծ սրտէս, որ իսկոյն պիտի անհետա-

Նաբ անշուշտ, բայց ուրիշ պարբերություններ զոր Տրնիզ բարձրաձայն արտաբերեց, կրկնապատկեց այն տպաւորութիւնը: Անոր ձայնը կը դողար ինձ անձանօթ այնպիսի շեշտով մը որ կը պաղատէր...

« Զգոյժ եղիւր, Ֆելիքս: Ինծի սաստիկ
վախիս կ'ազդէ այդ Օլա - Պոյլ ».

Եւ նա կը կրկնէր.

« Ո՛հ սաստիկ վախ: Նայեցէ՛ք անոր»...

Եւ իրաւ, բրիտանական այդ մական-
նունով յորջորջուած ձին երեւան եկաւ,
համազգեստով զինուորի մը առաջնորդու-
թեամբ, որ յայտնապէս կը կասկածէր այն
չքնադ կենդանւոյն դիւրագրգիռ բնութենէն
որ շատ մօտ էր իր ցեղին արեան, ուստի
և յոյժ խրտչող: Ֆելիքս տը Պ*** սքան-
չելի ձիավարժ, ճիշդ այս պատճառա-
ւորած էր այն կենդանին: Տընիգի պա-
ղատանքին վրայ հպարտ ժպիտով պա-
տասխանեց.

«Այո՛, քիչ մը կը պարէ, բայց պիտի հանդարտեցնեմ ես այն փոքրիկ պարոնը... Մի՛ ջղայնոտիք, սիրելի բարեկամուհիս... Իրաւ որ չ'արժեք ատոր համար հոգ ընել։ Այնպէս չէ՞, Լանթընաբա...»։

Ինչո՞ւ այս վերջին հարցման և նախա-
պէս կնոջս ուղղուած բառերու եղանա-
կին տարբերութիւնը վրաս անհանգստո-
թիւն մ'առաջ բերաւ: Գիտէի որ վաղուց
«Տիկին» պատուադիր բառը ջնջուած էր
Ֆեւրբարի և Տընիգի միջեւ: Գիտէի նաեւ
որ Ֆեւրբար անոր հետ կը վարուէր իբրեւ
շփացած մանկամարդու մը հետ՝ որուն
բարեկամական յանդիմանութիւններ կ'ուղ-
ղէ երէց եղբայրը, և ահա զայրոյթ զգացի
մտերմութեան սոյն չնչին նշանէն զոր եւ

յորդորած և հանդուրժած էի։ Անգիտակից աշխատութիւն մ'արդեօք կատարուած էր մթին մասանց մէջ մեր էութեան զոր սեռական կեանքն այնքան խորապէս կը յուզէ։ Այս տպաւորութիւնն ալ առաջին երկուքին միանալով պիտի մղէր զիս խուզարկելու առանց հետագայ դէպքին՝ որուն զոգցես կանխագիտութիւնն ունենար Տընիզ... Մենք երկուքս ալ, Յիւլիքս և ես ձի հեծանք։ Մրցման հեծեալներու խումբը կազմուած է և մեկնումի նշանը տրուած։ Վազած անցած ենք առաջին արգելացանկը, նոյնպէս և երկրորդը։ Երրորդին զիմաց, և ճիշդ Տընիզի բազմած նստարանին ամէնէն մօտ կէտին, խեռ Օլտ-Պոյը կ'ընդվր-զի։ Հեծեալը կը զրգոէ, կը մղէ յառաջ։ Ես իր քովէն կարշաւէի։ Եւ առաջ կ'անց-նիմ։ Հանդիսականներու կողմէ յանկար-ծական ժխոր մը զիս ետ կը դարձնէ, և կը տեսնեմ Յիւլիքսի ձին կողին վրայ կոր-ծանած կը շարժւորի և ձիաւորն անասու-նին տակը մնացած։ Ինչ պատահած էր։ Ինքն իսկ, առանց որ և է ֆլեասի, քանի մը վայրկեան յետոյ, հրաշքով պրծած, չկըր-ցաւ մեկնել պատահած արկածը։ Կ'երեւա-կայեմ թէ այն ըրպէին որ պատնէշը կը ցատ-կէր, Տընիզի հոն ներկայութիւնը պատճառ եղած էր անոր գործելու չնչին սխալ մը՝ Օլտ-Պոյի նման՝ սաստիկ կը զիմադարձէ։ Ուրիշ մը դեռ աւելի սաստկօրէն պիտի զիմա-դարձէր։

Ի տես այս արկածին՝ որ մահացու
կրնար ըլլալ, Տրնիզ չէր կրցած զսպել
ճիշ մը, և բռնուն յուզումէն ինկած էր
ուշաթափ։

(Շարունակելի)

(Շարունակելի)